

ΜΑΡΙΝΑ ΤΣΒΕΤΑΓΙΕΒΑ

ΦΑΙΔΡΑ

Μετάφραση

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

Σύμβουλος μετάφρασης

ΕΛΕΝΑ ΡΙΖΙΚΟΒΑ

Επίμετρο

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗ

ΝΙΚΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 2019

ΝΕΦΕΛΗ / Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ 7

Τίτλος πρωτοτύπου: Федрa

Διεύθυνση σειράς: Δήμητρα Κονδυλάκη

Πρώτη έκδοση, Μάιος 2019

Στο εξώφυλλο: Φωτογραφία του Χρήστου Χρυσόπουλου
από τη σειρά *Lethe / Λήθη*

Σχεδιασμός βιβλίου: Περικλής Δουβίτσας

ISBN: 978-960-504-252-3

Για την ελληνική γλώσσα:

© 2019, Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ και Χρήστος Χρυσόπουλος

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80

τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093

www.nefelibooks.com



ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Μπορεί να ακούγεται παράδοξο, αλλά σε έναν μεταφραστή που είναι ταυτόχρονα συγγραφέας ο ίδιος μπορεί να συμβεί κάποιες φορές οι δύο ιδιότητες να συναιρεθούν απρόθετα σε μία, δημιουργώντας ένα νέο μειζογενές πρόσωπο. Ετούτη η ζεύξη, που θυμίζει τόσο την ψυχαναλυτική μεταβίβαση, δεν συμβαίνει μόνο κατά τη διάρκεια της μεταφραστικής εργασίας, αλλά και κατά την αντίληψη που σχηματίζει ο μεταφραστής για το λογοτεχνικό έργο που έχει μόλις μεταφέρει σε μια άλλη γλώσσα: αισθάνεται το μετάφρασμα ως δικό του πρωτογενή λόγο.

Μεταφράζοντας τη Φαίδρα της Μαρίνας Τσβετάγιεβα, θα μπορούσα να ισχυριστώ παραδοξολογώντας (και ξορκίζοντας τον κίνδυνο να θεωρηθώ αλαζονικός) ότι αποτελεί ένα από τα καλύτερα βιβλία μου. Δεν είναι σκόπιμο να αναφερθώ εδώ στην αξία και στις ερμηνευτικές απολήξεις που μπορούν να ανιχνευτούν στο έργο. Δεν είναι αυτό, άλλωστε, το νόημα της σκέψης μου. Η αίσθηση κυριότητας που εκφράζω απέναντι στη Φαίδρα είναι μια ένδειξη για την εγγύτητα της συνομιλίας που ανέπτυξα με την ποιήτρια.¹ Ας θεωρηθεί, λοιπόν, η παραπάνω δήλωση ως έκφραση ευγνωμοσύνης.

Από αυτή τη θέση οφείλω να ευχαριστήσω την Έλενα Ριζικόβα για την πολύτιμη βοήθεια και τη συνεργασία της. Δουλέψαμε μαζί απέναντι στο ρωσικό πρωτότυπο επί έναν χρόνο και η συνεισφορά της είναι ανεκτίμητη. Επιθυμία μας

1. Κάτι που είχε συμβεί μια ακόμα φορά όταν διάβασα πρώτη φορά το έργο της Λώρας (Ράιντινγκ) Τζάκσον.

ήταν να μεταφέρουμε στα ελληνικά την ουσία του ποιητικού οράματος της Τσβετάγιεβα, όπου το εντοπίζαμε κάθε φορά: στη λέξη, στον ρυθμό, στην προσωδία, στη δραματουργική ένταση... Ελπίζουμε να προσφέρουμε στον αναγνώστη ένα έργο που σαγηνεύει. Εντούτοις, οι οριστικές μεταφραστικές επιλογές βαρύνουν εμένα, που φέρω την ευθύνη του τελικού κειμένου.

Θερμό ευχαριστώ στη Δήμητρα Κονδυλάκη, επειδή δέχτηκε να γράψει το επίμετρο και μου έκανε την τιμή να εντάξει το έργο στη σειρά «Η γλώσσα του θεάτρου», την οποία επιμελείται στις εκδόσεις Νεφέλη. Στον Νίκο Διαμαντή ανήκει η αρχική πρόταση να ασχοληθώ με αυτό το έργο. Δίχως τη δική του πρωτοβουλία αυτή η μετάφραση δεν θα υπήρχε. Η Ιωάννα Μακρή, ο Βαγγέλης Ρόκκος και ο Σταύρος Γιαννακόπουλος ακολούθησαν τις σκηνοθετικές οδηγίες του Νίκου Διαμαντή στην παράσταση που ανέβηκε στο Θέατρο Σημείο. Η κατανόηση που διαμόρφωσα για την πολυσημία του έργου της Μαρίνας οφείλει πολλά σ' εκείνους και γι' αυτό τους ευχαριστώ ιδιαίτερα. Τέλος, ο Περικλής Δουβίτσας απέδειξε για ακόμα μια φορά τη φιλία και τη συναδελφσύνη του ενώ η Βαρβάρα Καρζή διόρθωσε με πραγματική αφοσίωση το απαιτητικό αυτό κείμενο. Ευχαριστώ ειλικρινά όλους.

Η εργασία αυτή είναι η πρώτη που αφιερώνω στην κόρη μου.

Χρήστος Χρυσόπουλος
Αθήνα, 2019

Η πρώτη εκδοχή της παρούσας μετάφρασης αποτέλεσε το κείμενο παράστασης του έργου *Φαίδρα – Ένα βλέμμα στον παραβατικό έρωτα*, όπως ανέβηκε στο Θέατρο Σημείο από 21.04.2018 έως 20.05.2018, σε σκηνοθεσία-μουσική επιμέλεια Νίκου Διαμαντή, σκηνικά-κοστούμια Νίκου Διαμαντή, με την ακόλουθη διανομή: Φαίδρα, Τροφός: Ιωάννα Μακρή· Ιππόλυτος, Θησέας: Βαγγέλης Ρόκκος· Αγγελιοφόρος, Υπηρέτης: Σταύρος Γιαννακόπουλος. Η αρχική μετάφραση του έργου και η παράσταση επιχορηγήθηκαν από το ΥΠΠΟΑ.

ΠΡΟΣΩΠΑ

ΦΑΙΔΡΑ

ΘΗΣΕΑΣ

ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ

ΤΡΟΦΟΣ

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΤΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ / ΧΟΡΟΣ ΝΕΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΗΡΕΤΗΣ / ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

ΥΠΗΡΕΤΡΙΕΣ

ΣΚΗΝΗ Α΄
Ανάπαυλα

Ο Ιππόλυτος στο δάσος ανάμεσα στους συντρόφους του.

ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΤΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

Ω δρυμοί! Ω κυνηγών σαλπίσματα!
Ω των απάτητων βουνών
ύψη απόκρημνα!
Δόξα στα όπλα των θηρευτών!
Υπάρχει τίποτα καλύτερο απ' τη μάχη;
Ναι, υπάρχει το κυνήγι!

Δόξα στην Άρτεμη
για το ξάναμμα, τον ιδρώτα,
για τα μαύρα σύδεντρα
από τις πύλες του Άδη σκοτεινότερα.
Για τα κλαδιά, για τα φυλλώματα,
για τα χέρια που δροσίζονται
σε κελαρυστό ρυάκι.
Δόξα στην Άρτεμη για όλα αυτά
που αφθονούν στο δάσος.

Ενέδρα! Φόβος!
Φρύγανα είναι που σείονται εκεί
ή μήπως της μοίρας συναπάντημα;
Ελάφι ή θάμνος δασύφυλλος;

Όχι – σκιά είναι γοργοπόδαρη.
Η Καλλιστώ!
Δόξα στην Άρτεμη
για τις όχθες,
για τα περάσματα.
Τρέξιμο δίχως ανασασμό
σε λαγκάδια σκιερά,
όπου αντηχούν τα νερά της άνοιξης.
Δόξα στην Άρτεμη
για της καρδιάς τ' αγάλλιασμα,
για τ' αποκαμωμένα μέλη.

Σε τυφλώνουν τα κλαδιά.
Κάπρος είναι εκεί ή κορμός πεσμένος;
Φίδια που σε κουβάρι πλέκονται
ή μήπως ρίζες στο χώμα που βλασταίνουν;
Εμπρός, μ' αγριμιού διασκελισμό
ας κατεβούμε στην κοιλάδα!

Δόξα στην Άρτεμη
για βλέμμα κοφτερό και μύτη αλάθευτη.
Δίχως να λερωθείς,
τη γύρη δεν κλέβεις απ' τους στήμονες.
Ω μύτη, μάτια, χείλη!
Ω των αισθήσεων πανηγύρι!
Ένα γίνεσαι με τη φύση...
Κυνηγώντας το ελάφι,
ελάφι γίνεσαι!

Το μέτωπο ιδροκοπά,
το στόμα στεγνώνει.

Στη μύτη οσμή προβιάς και βρύων,
κεράτων αποφορά και βάλτων!
Το στήθος αγκομαχά.
Αχός! Αχώ!

Δόξα στην Άρτεμη
για την ντροπή του κυνηγού, για την αναποδιά,
για τη χαρά που σπαταλήθηκε,
για τα χνάρια τα χαμένα.
Χτύπημα άστοχο και κόπος μάταιος!
Δείπνο που έκανε φτερά,
ξάγρυπνη νύχτα στο χαντάκι!
Δόξα στην Άρτεμη
για τα παιχνιδίσματα του δάσους.

Λεία πιασμένη στην παγίδα.
Άφα που έσβησε.
Αναπαμός. Ξεδίψασμα.
Ο κυνηγός τ' αγρίμι ξεντερίζει,
τα ματωμένα του λαγόνια ψηλαφώντας
και το στέρνο του.

Δόξα στην Άρτεμη για τα κέρατα, τα δόντια...
την αφοβιά του κυνηγού, τη στερνή κραυγή.
Για του δάσους τον βρυχηθμό στο αναποδογύρισμα,
για τις ρίζες που ξεχερσώνονται!
Δόξα στην Άρτεμη για την προβιά,
τις μύγες που βουίζουν στα κουφάρια.
Για τη σβησμένη ανάσα.

Απ' τις γυναίκες μακριά!

Τώρα και πάντα
τη φιλία δοξάζουμε,
δοξάζουμε την τόλμη!

Δεν θέλουμε τρυφερότητες
από συζύγους κι απογόνους!
Ως σύντροφοι γλεντάμε.
Μένουμε αγνοί!

Στο σπίτι εμείς με τα πεθερικά;
Καλύτερα στο δάσος με τα αερικά!
Κι ας μας φωνάζουν άγρια
της Άρτεμης αγέλη!

Τρέχα όπως το ελάφι
στη γη ελαφροπατάει!
Τη γρηγοράδα να χαρείς,
να χαρείς το κοντανάσασμα!
Το κεφάλι σου κράτησε ψηλά!
Να σε λυγίσουν εύκολα μπορούν
χείλη τρυφερά!
Το ν' αγαπάς είναι να σκύβεις:
τραγούδα την άρνηση της αγάπης!
Οι γλύκες σ' οδηγούν στο έρεβος.
Στενάζεις σαν παντρευτείς.
Τραγούδα την αγαμία!

Δάσος, δάσος χλωρό! Γοργοκύλητο νερό!
Ο τοξευτής κύρης δεν γίνεται.
Γάμος σημαίνει σπιτικό,
ξεχνάς λαγκάδια και κορφές

και άδοξα πεθαίνεις.

Κυνηγός περήφανος γονιός δεν γίνεται!

Κάνεις μωρά κι αμέσως η ορμή σου χάνεται!

Είναι η ζωή του θηρευτή

κι από σάϊτα ακόμα πιο γοργή,

να τη γευτείς δεν προλαβαίνεις!

Οι ανθοί σου στη στιγμή μαραίνονται.

Οι συμφορές φουσκώνουν σαν τους χείμαρρους.

Τον κυνηγό τον στοιχειώνει η νύχτα,

οι πέτρες, τα μονοπάτια και τα όνειρα...

Όποιος με τόλμη ζει δεν ζει πολύ:

στο τέλος γίνεται κι ο ίδιος θήραμα.

Σε κάθε γωνιά παραμονεύουν οι θεοί,

που λιμπίζονται τη λεβεντιά των νέων

και όχι τα ψαρά μαλλιά των ιερέων.

Σύντομος ο βίος του παλικαριού,

γίνεται ο ίδιος θήραμα.

Τη νιότη αποζητούνε οι θεοί κι όχι έργα φιλόδοξα.

Κορμί ηλιοκαμένο πάνω σε μάρμαρο λευκό,

ο νέοι των θεών γίνονται λεία.

Οι θεοί, κι από αυλητρίδα πιο ζηλιάρηδες,

πράγματα παροδικά αγαπάνε, όπως τα νιάτα.

Πιότερο απ' ό,τι εμείς αυτούς

εκείνοι μας χρειάζονται.

Εδώ το δάσος! Εδώ το τόξο!

Από τη συμμορία της Άρτεμης,

τραχιά αγέλη,

κανείς ποτέ δεν θα βρεθεί ερωτευμένος.

Εδώ ο αιώνας! Εδώ ο χρυσός!

Από τους αετομάτηδες
γιους της Άρτεμης
κανείς ποτέ δεν θα βρεθεί στεφανωμένος.

Τώρα και πάντα,
ανεβαίνοντας λόφους,
κατηφορίζοντας ρεματιές,
τη θεά υμνήστε,
τη μοναδική μας σύντροφο
στης μοίρας τις προκλήσεις:
την κλαδοστεφανωμένη Άρτεμη!

Δυνατά και με ψυχή,
στο θέατρο με τραγούδια
υμνήστε του κιθαριστή θεού
την αδερφή τη δίδυμη,
την ίσαντρη, την περίλαμπρη,
τη γοργοπόδαρη Άρτεμη!

Από νερόμυλο πιο επίμονο,
πιο γερό κι από μυλόπετρα,
ολόχλωρο σαν τις δάφνες
ασίγαστο σαν τη θάλασσα...
το πάθος αιώνια στις καρδιές μας φυλαγμένο
για τη λυγερόλαιμη Άρτεμη.

Παγίδες εκατό και πέσαμε σε τούτη.
Με τα πλευρά σπασμένα, ύστατη ώρα,
μ' όσες ανάσες απομένουν
εκείνην ας υμνήσουμε
την αντιάνειρα, την ποθητή,

τη φιλοπάρθενη Ἄρτεμη.

Υμνήστε τη με δυνατή φωνή!
Στο σκοτάδι και στο φως!
Με το ζαρκάδι και με το λαγωνικό!
Ανάμεσα στα φυλλώματα
νύχτα και μέρα.
Το γόνατο προβάλλει απ' τον χιτώνα της,
βραχιόλι - χτένι - ζωνάρι!
Και απ' τον ίσκιο της τρέχει γρηγορότερα.

Μες στην ομίχλη,
σε πράσινο λαβύρινθο,
με την πιστή της νύμφη αντάμα,
την Καλλιστώ,
ποτέ δεν γαληνεύει,
σ' έξαψη πάντοτε βρίσκεται, ξαναμμένη.
Σαν σκίρτημα χάνεται ο ίσκιος της,
δεν προλαβαίνει η σκιά το βήμα της.
Μπροστάρισσα δίχως συνοδό κανέναν.

Μπορεί κανείς να φανταστεί
απόλυτη ευτυχία;
Εκείνη εδώ, στα σύδεντρα ανάμεσα!
Εκείνη εδώ, φυλαγμένη στις καρδιές μας!
Δάσος - χαλί γεμάτο χρώματα!
Κορμοί, σταθείτε στη σειρά και φτιάξτε τείχος ξύλινο.
Κυκλώστε τη, αγκαλιάστε τη!
Τα κουρασμένα μέλη της
στο τρεχούμενο νερό ν' αναπαυτούν,
απ' το κυνηγητό.

Κύμα, σκορπίσου αφρισμένο! Χρόνε, σταμάτα!
Δεν προλαβαίνει ο χιτώνας τον μηρό μας,
ντροπιασμένοι στο κλαδί ας ξαποστάσουμε.
Δεν προλαβαίνει η σκιά το βήμα μας,
στον χρόνο τρέχουμε αντίθετα – συνεχίζουμε.
Δεν προλαβαίνει το στήθος την ανάσα μας,
στον χρόνο τρέχουμε αντίθετα – επιμένουμε.
Δεν προλαβαίνει η κόμη τον λαιμό μας,
η ηχώ καταδιώκει το αυτί,
ο ποιητής την εποχή την προσπερνάει.
Η Άρτεμη προφταίνει και του νεαρού ελαφιού το σκίρτημα.

Δοξάστε τη σε φύλλα ανάμεσα και πρασινάδες,
δοξάστε την ανάμεσα σε κορμούς και κλώνους.
Πυκνό φύλλωμα οι μπούκλες των μαλλιών της.
Κλαριά είναι ετούτα; Όχι, τα χέρια της είναι
και τα πόδια της.
Ό,τι πασχίζει από τη μοίρα να ξεφύγει,
κάθε παλμός και ικμάδα τελευταία, όλα δικά της!
Φίλοι, δοξάστε την ακόμα και πάνω στα χορτάρια!
Μαύρη ρίζα η θέλησή της.
Ακλόνητη η καρδιά της.
Η καρδιά της – βράχος γυμνός!

Τ' αγρίμι ουρλιάζοντας, το δάσος αντηχώντας,
όλοι μαζί κι ο καθένας μόνος,
τον Κρίνο ας υμνήσουμε
με τα λευκά ενδύματα,
τα αμόλυντα από του έρωτα τη μαγαρισιά:
την πετρόκαρδη Άρτεμη!